

ПРОТИСТОЯННЯ ПОГЛЯДІВ НА МАЙБУТНЄ УГОРЩИНИ МІЖ ФЕРЕНЦОМ ДЕЯКОМ І ЛАЙОШЕМ КОШУТОМ У ПЕРІОД ПРИЙНЯТТЯ ДУАЛІСТИЧНОЇ УГОДИ (1865 – 1867 РР.)

Іван Мандрик

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії та суспільних дисциплін Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II, Берегово
E-mail: ivan.mandryk@uzhnu.edu.ua

Кожний народ пишається своїми національними поведірцями, зберігає пам'ять про них. Не є винятком й угорці, які народили одного з найкращих своїх синів, що очолив національно-визвольну війну 1848 – 1849 рр., значною мірою сприяв народженню їх як нації. Ім'я цьому угорцеві – Лайош Кошут. Знаходячись тривалий час під управлінням Габсбурзької династії, угорський народ, який ще з часів середньовіччя мав значні державницькі традиції, опинився під загрозою асиміляції. І лише подвижницька діяльність таких національних вождів, як І. Сечені, Ш. Петефі, Л. Кошут, Ф. Деяк та інших уберегли угорців від такої участі. Найбільш чітко проявилася їх діяльність у період революції та національно-визвольної війни 1848 – 1849 рр. Однак й після поразки лідерам довелося працювати над вирішенням національних проблем Угорщини та її народів. У 60-х рр. XIX ст. погляди на політичне майбутнє колишніх однодумців розійшлися діаметрально. Це стосується й усього спектру діяльності Ференца Деяка і Лайоша Кошута. Останній упродовж усього свого тривалого життя (1802 – 1894 рр.), проживаючи в еміграції, продовжував закликаати усіх угорців до здійснення основної мети – відновлення власної незалежної держави, повністю відокремленої від Австрійської імперії. Протилежну позицію зайняв лідер конституціоналістів, голова ліберальної партії Ф. Деяк. Враховуючи усі внутрішні та зовнішні обставини, він та його численні однодумці обрали шлях компромісу з династією та Австрією, виступив за відновлення конституційних прав Угорщини чисто мирними засобами. Найбільш виразно проявилися політичні розбіжності обидвох національних лідерів у період підготовки та укладення дуалістичної австро-угорської угоди, котра й визначила на наступне півстоліття державну систему не тільки історичної Угорщини, але й усієї Габсбурзької імперії. Серед діючих політиків саме Л. Кошут зрозумів кінцевий трагізм такого компромісного вибору угорців, котрий міг принести тимчасові тактичні результати, але не міг забезпечити стратегічні національні інтереси.

Ключові слова: Угорщина, незалежність, Лайош Кошут, Ференц Деяк, дуалізм, нація, реальна політика, історичні традиції, конституційні права.

Постановка проблеми. Австро-угорська угода від 1867 р. стала тим рубежем у політичній діяльності Л. Кошута, що визначила пріоритетний напрямок його діяльності за тривалі роки еміграції. Він все своє життя присвятив боротьбі проти Австрії, його дії тісно перетиналися з подіями в самій Угорщині. Л. Кошут постійно аналізує політичне становище, підтримує зв'язки з прибічниками ідеї незалежності батьківщини. Дуалістична система, підготовлена та укладена Ф. Деяком, особливо у перші роки, викликала незадоволення у середовищі різних прошарків угорського суспільства. В цих умовах заклики Л. Кошута, котрий оголосив дуалізм несумісним з ідеєю угорської незалежності, знаходили широкий відгук. Його прибічники у 1868 р. організували політичне об'єднання під назвою «Партія 1848 року», яка у наступні десятиліття діяла в Угорщині під назвою «Партія незалежності».

Від своїх однодумців Л. Кошут вимагав гнучкості, але сам ніколи не міняв свої політичні принципи, особливо стосовно вимоги повної національної самостійності. Він неодноразово підкреслював, що ніколи не стане австро-угорцем, навіть якщо цього вимагатимуть інтереси боротьби за незалежність. Натомість Ф. Деяк виступав за конституційне зміцнення двосторонніх зв'язків з Австрією та династією, за проведення різноманітних ліберальних

реформ. Такий курс досить швидко приніс позитивні результати, бо значною мірою стабілізував внутрішню політичну ситуацію в Угорщині. Однак залишалися невирішеними такі проблеми, як аграрна, національна та інші.

Аналіз останніх досліджень. Головним джерелом при вивченні питання про позицію Ф. Деяка стосовно політичних та конституційних змін в Габсбурзькій імперії є його публічні виступи, статті, відкриті листи, опубліковані у зібраних творах [Deák Ferencz munkái, 1906; Deák Ferencz beszédei, 1897]. Саме вони дозволяють прослідкувати еволюцію поглядів Ф. Деяка на підготовку та прийняття дуалістичної угоди, його конкретні аргументи на ті чи інші її складові. Опубліковані праці висвітлюють сам хід подій, їх сприйняття й оцінку тією людиною, яка найбільше дотична до важливих конституційних змін.

Праці Л. Кошута свідчать про зайняту ним з самого початку безкомпромісну позицію стосовно примирення з Габсбургами, вважаючи, що вона назавжди позбавить Угорщину державної незалежності [Kossuth Lajos válogatott munkái, év nélkül; Kossuth, 1882, II kötet; Kossuth, 1882, III kötet; Kossuth Lajos iratai, 1895; Kossuth Lajos iratai, 1900].

Діяльність великого політичного діяча у післяреволюційний період продовжує привертати увагу сучасних угорських дослідників. Стосовно його

заперечення будь-якого компромісу з Австрією, більшість схилиються до того, що на середину 60-х років XIX ст. Ф. Деяк, як політик-реаліст, який ніколи не відривався від життя, врахував усі внутрішні, зовнішні, історичні, навіть психологічні чинники. Про угоду 1867 р. угорські історики кінця XX – початку XXI ст. дотримуються тієї думки, що вона була вимушеним компромісом або найбільше оптимальним політичним рішенням у тих конкретних умовах [Kovács, 1977, old. 126]. З іншого боку, Л. Кошут став заручником нереальних мрій та політики великих держав, тому не бажав йти навіть на тимчасові компроміси. Сучасні дослідники підкреслюють, що у 1867 р. Угорщина не мала кращого вибору, ніж примирення з Габсбургами, тому угода стала вигідною для обидвох договірних сторін. З погляду реальності тактично вірно діяв Ф. Деяк, але у стратегічному плані у 1918 р. історія підтвердила правоту Л. Кошута про безперспективність дуалістичної угоди.

Мета статті: розкрити причини, перебіг й наслідки політичного конфлікту 1865 – 1867 рр. між Л. Кошутом і Ф. Деяком стосовно розробки та обставин прийняття австро-угорської угоди. Дослідження передбачає необхідність проаналізувати політичну ситуацію у монархії, особливо Угорщині, приведення аргументів «за» і «проти» з боку обидвох сторін. Так чи інакше, у 1867 р. угорці досягнули максимуму можливого, практично поновили свої історичні державні права на землях Корони Святого Стефана. Угода 1867 р. поділила угорців на два протилежні табори, котрі у дуалістичну епоху визнали увесь спектр гострих політичних протистоянь.

Автор намагається донести до українського читача, що уроки угорського досвіду показують усю складність державотворення, до якого необхідно підходити вкрай виважено. Навіть такі великі діячі епохи, як Л. Кошут, Ф. Деяк, Й. Етвеш, Д. Ондраші та інші припускалися помилок, приймали хибні рішення, не могли передбачити перебіг усіх реалій міжнародних та внутрішніх процесів.

Виклад основного матеріалу. У серпні 1849 р. Л. Кошут залишив батьківщину і решту життя – понад 40 років – прожив у вигнанні. Але ніколи не примирився з поразкою у справі відновлення повної державної незалежності Угорщини. Керівник угорської революції Л. Кошут після її поразки, опинившись в еміграції, попри різноманітну діяльність, завжди пам'ятав про головне – плани на продовження боротьби за національну незалежність своєї країни. Однак опираючись на угорський історичний досвід, її успішне завершення він пов'язував з допомогою іноземних урядів. Починати таку боротьбу без надійних союзників Л. Кошут вважав авантюрою, самогубством. Він використовує різноманітні можливості для організації протистояння Австрії, про долю країни проводить перемовини з багатьма політичними діячами Європи та США. Однак ці зустрічі, у тому числі з французьким імператором Наполеоном III, суперечить революційному минулому Л. Кошута, котрого партнери намагаються використати у своїх політичних інтересах. Могутня Великобританія впродовж усього XIX ст. у своїх геополітичних розрахунках зацікавлена в існуванні

сильної Австрії, як противаги на континенті іншим державам.

З іншого боку, на початок 60-х років XIX ст. звужуються внутрішні та зовнішні можливості для відновлення боротьби проти Австрії, тому в самій Угорщині посилюється тенденція до компромісної конституційної угоди з Габсбурзькою династією. Тут перепліталися і страх перед новою революцією, і побоювання втратити свої землі та привілеї, і тверезий розрахунок врівноважених політиків, і намагання утвердити свою перевагу над національними меншинами, і вигоди від приналежності до великої держави, і страх перед новою російською загрозою. Так, один з найбільш відомих політичних та культурних діячів тієї епохи Йозеф Етвеш заявляв, що Угорщина має бути зацікавлена не у ліквідації, а у зміцненні монархії. У його публікаціях були сформовані такі принципи: Австрія визнає незалежність Угорщини, яка своєю чергою, признає Габсбурзьку династію законним спадкоємцем угорського престолу [Gonda, 1960, old. 27]. Оцінюючи позицію цих сил, царський посол у Відні писав, що вони «... у достатній мірі схильні пожертвувати лібералізмом», щоб «знайти шлях до угоди» [АВПРИ, ф. Канцелярия МИД, оп. 469, 1866, д. 218, л. 330].

Л. Кошут уважно слідкував за всіма подіями на батьківщині, тому з самого початку підкреслював, що підписання будь-якої угоди лише сприятиме зміцненню Австрійської імперії, а не досягненню справжньої самостійності угорської держави [Kossuth, 1882, III kötet, old. 740]. До такої позиції спонукав він і своїх прибічників як в Угорщині, так і за її межами.

1864 р. пройшов досить спокійно, якщо можна вживати тут це слово стосовно ситуації в Австрійській імперії. Досить стабільною здавалася ситуація і в Угорщині, де позаду залишилися політичні перипетії 1859 – 1861 рр., гучні судові процеси проти змовників, бурхлива реакція на польське повстання 1863 р. Спостерігалася деяка апатія і з боку політиків. Проголошення радикальних поглядів пішло на спад. Лідера конституціоналістів Ф. Деяка навіть звинувачували у співпраці з консерваторами. Так, його прибічник Й. Етвеш дорікає йому «приреченням на абсолютну бездіяльність» у справі батьківщини [Kossuth Lajos iratai, 1895, V kötet, old. 290].

З іншого боку, ліберальна громадськість Австрії дедалі активніше почала критикувати невдалу централізаторську політику канцлера Шмерлінга. У рейхсраті все частіше лунали заклики про необхідність примирення з угорцями, а першим кроком до цього вважали чим швидше відновлення діяльності Державних зборів Угорщини [A kiegyenlítés okmánytáras története, 1867, old. 79].

Дійсно, після парламентських виборів 1865 р. центром політичного життя стали Державні Збори, більшість депутатів яких склали прибічники Ф. Деяка. З іншого боку, з ініціативи імператора Франца Йосифа починається зондування настроїв вездучих угорських політиків. У грудні 1864 р. його довірена особа – барон Аугус зустрівся з Ф. Деяком, котрий запевнив його, що угорці визнають наявність спільних справ з імперією. Сторони домовилися про початок переговорів у майбутньому [Somogyi, 1981,

224. old.]. Після успішної першої зустрічі, на початку квітня 1865 р. відбулася й друга, після якої барон Аугус запевняв імператора про «відданість» та «лояльність» Ф. Деяка, який єдиною основою для ведення переговорів вважає лише Прагматичну секцію [Somogyi, 1981, old. 185]. Практично з цього часу і розпочинається кропітка і напружена робота обидвох сторін стосовно конституційного реформування імперії. Усі ініціатори були оптимістично налаштовані на майбутнє.

Справжній прорив у справі зближення позицій сторін настав після появи на другий день Пасхи, тобто 16 квітня 1865 р., на шпальтах газети «Пешті Нопло», анонімною статті, але всі зрозуміли, що йдеться про авторство самого Ф. Деяка. Тут лідер угорських конституціоналістів досить чітко виклав свою програму, яка базувалася на принципах підтримки «історичного права» угорського народу. По-друге, було сказано, що повне мирне примирення сторін має базуватися на «обопільній довірі». По-третє, з боку угорця не ставилася під сумнів важливість «стабільного існування імперії, що не бажаємо підпорядковувати жодній іншій меті». Угорщина буде завжди усіма законними засобами підтримувати стабільність імперії, узгоджувати свої права з конституційністю цислейтанських земель, тобто австрійських. Нарешті, Ф. Деяк висловлював впевненість, що обидві частини імперії «уживуться під спільним монархом, при спільній обороні» [Deák Ferencz munkáiból, 1906, old. 116]. Саме це останнє положення озвученої програми мало для віденського двору визначальне значення.

Появу «пасхальної статті» вітав і сам імператор, здогадуючись про авторство Ф. Деяка, сподіваючись, що угорці цим самим покінчили з політикою «пасивного протистояння», незворотно стали на шлях примирення [Deák Ferencz munkáiból, 1906, old. 117]. Своїм виступом угорський лідер дав ще один чіткий посил Відню: мова йде не про примирення з урядом Шмерлінга, а безпосередньо з Габсбурзькою династією. Й. Етвеш також вітав «пасхальну статтю», яка, нарешті, пробудила угорців від апатії та бездіяльності [Schlett, 1987, old. 211–212].

Із публікацією «пасхальної статті», яку різні сторони оцінювали зі свого підходу, Ф. Деяк насправді спочатку хотів тільки відчутти реакцію громадськості на ці пропозиції. Власне він визнавав лише відновлення з монархією Габсбургів персональної унії та спільної військової оборони, але більше нічого конкретного не пропонував. Редактор газети «Пешті Нопло» Жігмонд Кемень запевняв, що Ф. Деяк, перед тим, як поставити конкретні вимоги Відню, хотів відчутти позицію нації, щоб могли спокійно відкинути такі пропозиції, що зіпсувало б його репутацію, як «вождя нації». З цього видно, наскільки гнучким політиком-тактиком виявився Ф. Деяк [Schlett, 1987, old. 217]. З політичних, національних, історичних причин угорські ліберальні політики були зацікавлені у примиренні з династією та Австрією. Ф. Деяк робить дивний висновок, що монархи завжди «сумлінно виступали проти декретів та указів, спрямованих проти угорської конституції, чим воскрешали до себе довір'я та надію» [Deák Ferencz munkáiból, 1906, old. 112].

Це було явним перебільшенням, до того ж свідомим, що впливало з тактичних міркувань угорця, який робив перший крок до примирення, тому в очах громадськості він намагався реабілітувати Габсбургів, зокрема й самого імператора Франца Йосифа. Отже, спочатку Ф. Деяк захищає природні права угорської нації на державність, засуджує порушення її конституційних прав, а потім ставить у заслугу монархам поступове відновлення справедливості.

У Відні ініціатива угорського лідера знайшла сприятливий відгук, де також «подули свіжі вітри» політичних змін. Засилля бюрократії, централізаторська політика канцлера Шмерлінга були малоефективними, що бачив і Франц Йосиф й австрійські ліберальні кола, що засідали у рейсраті. На початку 1865 р. імператор дав розпорядження про відновлення з 1 липня цивільної адміністрації в Угорщині [A Kiegyenlítés okmánytáras története, 1867, old. 100]. Хоча Відень й почав підтримувати деякі вимоги угорців, але до конституційної перебудови імперії залишилося ще багато неузгоджених питань, нерозв'язаних проблем.

У той час, коли у 1865 р. розпочалися переговори, а позиція до компромісу стала перемагати над радикальним вирішенням угорського питання, у середовищі зарубіжної еміграції склалася критична ситуація. Спостерігається конфронтація з одного боку Л. Кошута, з іншого – Д. Клапки, Д. Комаромі, Т. Чаки. Ця група звинувачувала Л. Кошута у «диктаторстві», бо своєю негнучкою поведінкою приносить угорській справі більше шкоди, ніж користі [Lukács, 1984, old. 304–305].

Цей розкол в лавах еміграції показав, наскільки звузилися можливості вирішення «угорського питання» збройним шляхом на чолі з «вождем Кошутом», за допомогою зовнішньої сили, перш за все, італійської. Після смерті К. Кавура, нове керівництво Італії для досягнення своїх цілей обрало більш вичікувальну тактику. І якраз Д. Клапка був тією людиною, на яку можна було опиратися італійській політиці, замість «ідеаліста Кошута».

В самій Угорщині ініціативу Ф. Деяка підтримувала значна частина громадськості, оскільки він враховував чинні реалії, пропонував досяжні умови «примирення» з Габсбургами. Люди стомилися від невизначеності, протистояння, відчували необхідність прийняття компромісного рішення. Економічні труднощі сприяли такій підтримці й в середовищі середнього дворянства. Отже, суспільство жило в атмосфері очікування змін, про що все з більшим нетерпінням заявляли різні політики. Зволікання, вичікувальна тактика могли привести до втрати політичної ініціативи, тим більше, що зберігалось побоювання протилежних дій з боку Л. Кошута та його прибічників.

У травні 1865 р. Ф. Деяк у серії статей більш детально оприлюднив свою позицію стосовно «спільних справ», тим самим конкретизував угорські бажання. На його погляд, організація оборони має дві сторони – мирну і військову, тому зовнішня політика і збройні сили мають бути спільними, якими можна керувати лише з єдиного центру. Фінансування

спільних видатків також потрібно об'єднати. Разом з тим законодавство має входити до виключної компетенції Державних зборів. Ф. Деяк чітко підкреслив, що угорці у жодному разі не підтримують існування будь-якого центрального представницького органу, але на паритетній основі угорський та австрійський парламенти можуть обирати «делегації, які у злагоді між собою і з короною, у спільних справах дійдуть до порозуміння» [Országos Levéltár, VM Elnöki Irtakok, K-148-1878, old. 265]. Отже, угорська позиція досить чітко викристалізувалася, що мало позитивне значення. Це були ще дещо схематичні положення, але вони містили всі головні складові майбутньої угоди. Заслуга в цьому належала угорській стороні на чолі з Ф. Деяком.

Важливим кроком монарха назустріч угорській стороні стали укази від 17 вересня 1865 р. про проведення на основі виборчого закону 1848 р. виборів до Державних зборів. Отже, перші кроки до зближення позицій були зроблені. Саме парламентські вибори Ф. Деяк вважав пробою сил, бо вони мали засвідчити позицію ширшого загалу людей, давали шанс угорській нації зробити правильний вибір [Deák Ferencz munkáiból, 1906, old. 123]. Інша справа, що вибори не могли бути по-справжньому демократичними, оскільки правом голосу користувалося дуже мале число дорослого населення. Правда, про це лідер конституціоналістів не згадував. Приміром, у Собранецькому виборчому окрузі Ужанського комітату право голосу мали 1247 чол., які усього 947 голосами обрали депутата Державних зборів [ДАЗО, ф. 4, оп. 12, спр. 1122, арк. 2].

Вибори до парламенту пройшли у досить спокійній атмосфері та принесли перемогу ліберальній партії Ф. Деяка, чії прибічники одержали 180 мандатів. 23 листопада 1865 р. виборці центрального району Пешту з великою перевагою обрали самого Ф. Деяка депутатом вищого законодавчого органу. При врученні мандату він запевнив слухачів, що докладе усі зусилля заради припинення страждань співвітчизників, але зробить це не ризикуючи майбутнім батьківщини. Добре, що виборці не вимагають наперед звіту про ті засоби, які «вважаю за найкращі на шляху до мети» [Deák Ferencz munkáiból, 1906, old. 123]. Видно, що ведучий політик не проявляв самовпевненість, діяв виважено. Тим більше, що далеко не все залежало від нього. У парламенті основний водорозділ між депутатами пролягав не довкола питання, чи потрібна угода з Австрією, чи ні, а довкола характеру і рамок такої угоди. Виняток становила невелика група крайньолівих депутатів, прибічників Л. Кошута, які виступали за повну державну незалежність Угорщини.

У першій половині 1865 р. перемовини велися не надто активно, оскільки угорська сторона була поглинута складними внутрішніми проблемами, у тому числі конституційними, а Відень цілком сковували напружені відносини з Прусією, підготовка до військового конфлікту з нею. У червні 1866 р. австро-пруська війна таки розпочалася, тому всілякі переговори припинилися. 26 червня було оголошено про відтермінування засідання Державних Зборів [АВПРИ, ф. Канцелярія МИД, оп. 469, 1866, д. 220,

л. 40]. Ф. Деяк погодився на припинення засідань, бо не хотів викликати найменшу підозру в імператора та австрійських партнерів у своїй нелояльності, у намаганні скористатися наявними труднощами. Мало того, угорці вирішили підтримати уряд у війні. Цим самим ставало очевидним, що Угорщина залишалася важливою опорою Габсбурзької імперії. У парламентській промові Ф. Деяк висловив впевненість, що відразу після переможного завершення війни імператор основну увагу зверне на внутрішні проблеми своїх держав [Pesti Napló, 1866, június, 27]. Головне полягало в тому, що деякісти й надалі виступали за загальноімперські інтереси, робили це не з тактичних міркувань, а з вірою у правомірність такої політики.

Відразу після швидкої поразки імперії деякісти навіть побоювалися, що й Австрія може бути приєднана до Німецького союзу, а до Угорщини повернеться коштутівська еміграція [Diószegi, 1970, № 2].

Такий розвиток подій міг різко змінити внутрішньополітичну ситуацію, але непередбачуваних поворотів не сталося. У 1865 – 1866 рр. Ф. Деяк продовжував побоюватися появи нових випадкових обставин, які не залежали від Угорщини, тому могли зупинити відновлення їх державності. Можна сказати, що його намагання розв'язати проблеми в рамках Габсбурзької імперії не натикалися на енергійну протидію більшості угорців. Провідні політичні сили керувалися чисто практичними міркуваннями, підходили до реалій виважено, хоча не нехтували й суто національними традиціями. Навпаки, їм відводилася велика роль. Більшість угорців були переконані у необхідності збереження цілісності Габсбурзької імперії як єдиної противаги загрози з боку національних меншин і Росії. Для австрійських німців поразка під Садовою також стала поворотним моментом. Провідні сили Відня зараз шукали опори в угорцях, щоб з їх допомогою не допустити федерального устрою, думали про необхідність врятувати імперію від можливого розпаду.

Важкі й виснажливі переговори між договірними сторонами на рубежі 1866 – 1867 рр. прискорилися і, нарешті, 15 лютого 1867 р. під головуванням Франца Йосифа у Відні відбулося перше засідання відповідального уряду Угорщини. Персональний склад міністрів і прем'єр-міністра Д. Ондраші затвердив король. А рескриптом від 17 лютого 1867 р. Франц Йосиф офіційно оголосив про відновлення конституції Угорщини та призначення її окремого уряду. В об'ємному документі монарх високо оцінював історичні заслуги угорців, які в періоди загрози «завжди з непохитною відданістю поспішали на захист трону і монархії» [Deák Ferencz beszédei, 1897, old. 332].

Отже, Ф. Деяк зумів об'єднати довкола ідей державності, історичного права широкий загал політичних сил, що посилювало національну єдність угорців, але викликало значну протидію національних меншин. Зовнішні умови також сприяли дуалістичній угоді. Проти кардинальних політичних змін виступила лише частина консерваторів, але особливо активно – прибічники повної державної незалежності, які

групувалися довкола ідей та імені Л. Кошута. Однак ці сили опинилися у меншості, тому не зуміли вплинути на об'єктивний хід подій.

Л. Кошут з самого початку уважно слідкував за всіма перипетіями підготовки компромісу з Габсбургами, неодноразово підкреслював, що такий крок сприятиме лише зміцненню Австрійської імперії, а не досягненню справжньої самостійності угорської держави [Kossuth, 1882, III kötet, 740. old.]. Він засуджував усіх тих політиків, котрі бажали пов'язати долю Угорщини з причетним на смерть, на його думку, двором Габсбургів. У перегляді конституційних законів 1848 р. Л. Кошут бачив загибель національної незалежності, неможливість пристосуватися до вимог європейської політики. Він звертав увагу на те, що угода не може попередити розпад імперії, лише продовжує її існування, але в очах світової громадськості Угорщина стане співучасницею австрійських злочинів у пригнобленні сусідніх народів [Magyarország története, 1975, old. 127]. Політика Австрії завжди спрямована проти будь-яких намагань до свободи. Л. Кошут пророкував, що великодержавна політика має привести до зникнення імперії, тому в разі угоди угорський народ буде битися не на боці пригноблених народів [Kossuth Lajos iratai, 1900, old. 339; 331–350]. Попри всі зусилля угорського вигнання, спрямовані проти дуалістичної угоди, на початку 1867 р. вона стала реальністю.

У самій Угорщині не було яких-небудь вагомих політичних сил, здатних протистояти дуалістичній угоді. Вплив партії Ф. Деяка ще більше посилювався завдяки приєднанню до її платформи популярних осіб еміграції, колишніх сподвижників Л. Кошута, які покинули його задовго до 1867 р. – Ф. Пульскі, Д. Клапка, І. Тюрр [Galántai, 1985, old. 57–58]. Л. Кошут переконався, що його боротьба за повну незалежність Угорщини, якій присвятив усе своє життя, марна. Але він не міг мовчати, й навіть в останній момент звернувся до народу. Після тривалого коливання, за порадою прибічників, 26 травня 1867 р. у газеті «Модьор Уйшаг» був видрукований його відкритий лист до Ф. Деяка, що одержав назву «Лист Касандри» (Касандра – легендарна вішунка зі старогрецької міфології).

Л. Кошут, ніби й в дружньому тоні, але притягує Ф. Деяка до політичної відповідальності, нагадує йому про єдину позицію у 1848 р., коли разом вимагали забезпечення свободи Угорщини, у тому числі у фінансовій та військовій справах. Але у вересні 1848 р. Ф. Деяк відійшов від активного політичного життя, встав у ряди тих, хто відмовився від активного опору Габсбургам. Чужа велика держава і зрада привели націю до поразки, героїчну боротьбу якої спостерігав увесь світ. Хоча війна за незалежність була програна, угорська нація ніколи не виключала себе з-поміж суверенних держав, тому злочинно самостійно відмовитися від цього права зараз [Kossuth Lajos iratai, 1900, old. 14].

Л. Кошут нагадує, що його не задовольняла позиція Ф. Деяка і в 1861 р., коли той на словах ще відстоював дотримання історичних прав, за що нація визнала його своїм проводирем. Зараз насправді він відмовився від цих основ і став на слизький ґрунт відмови від

конституційних прав. Найбільшою помилкою Л. Кошут вважає відмову від самостійної армії, наявність спільного військового бюджету. При таких умовах влада Державних Зборів та уряду зводиться до рівня не більше ніж комітатських зборів. Л. Кошут вважає помилкою на вічні часи добровільно відмовлятися від тих історичних прав, якими угорці не поступилися у 1848 р., не зробив таке Ф. Деяк у 1861 р., коли Австрія була сильнішою, ніж після військової поразки при Садовій [Kossuth Lajos iratai, 1900, old. 14].

На погляд автора відкритого листа, Ф. Деяк відмовляється від найбільш значущих державних прав угорців, робить їх заручниками тієї політики, що викличе ворожість сусідів. Л. Кошут попереджував, що угода унеможливить задовільне розв'язання національного питання у самій Угорщині, гальмує примирення з Хорватією [Kosáry, 1990, old. 392]. Він пророкував: якщо Угорщина не стане на шлях примирення з сусідніми народами, не відновить національне рівноправ'я у самій країні, в один момент її політика ввійде у суперечність з прагненнями до незалежності Чехії, Румунії, Сербії, тоді може настати національна катастрофа, бо буде порушена її територіальна цілісність. Як відомо, після 1918 р. його передбачення збулися. Він вважає, що дуалістичний компроміс суперечить головному напрямку європейського розвитку, тому являє собою цілковиту загрозу для Угорщини. Л. Кошут так і пише: «Я бачу у цьому факті смерть нації» [Magyarország története a 19 században, 2006, old. 466]. Батьківщині необхідні конституційні гарантії – на це вказує історичний досвід минулого чверть століття, тому запропонований шлях не відповідає життєвим інтересам державності Угорщини. Л. Кошут закликає Ф. Деяка до глибоких роздумів над наслідками, спонукає не прирікати батьківщину на такі жертви, які позбавлять її навіть надії на майбутнє. Закінчується лист словами: «Знаю, що роль Касандри невдячна. Але Ти подумай, що Касандра мала правду» [Magyarország története a 19 században, 2006, old. 466].

«Лист Касандри» був розрахований на те, що, наче вибух бомби, приголомшить громадськість і цим самим навечно роз'єднає угорську націю і габсбурзький трон, тобто призведе до зриву дуалістичного процесу [Мандрик, 1997, с. 171]. Цього не сталося, хоча відкритий виступ Л. Кошута опублікувало багато столичних та місцевих опозиційних газет, був виданий у вигляді окремої брошури. Вартість примірника – 10 крейцарів. Було продано понад 50 тисяч примірників [Kossuth Lajos iratai, 1900, old. 7]. Дійсно, десятки й сотні тисяч людей читали його лист. Л. Кошут знову опинився в центрі угорського політичного життя, але він запізнився у тому, щоб в останню хвилину змінити настрої більшості угорців, які вже стомилися від політичної нестабільності. Запити й сподівання більшості людей поміялися. Об'єктивні умови не сприяли відновленню боротьби за незалежність, навіть продовженню пасивного опору. Еліта натоді хотіла не відірватися, а в конституційних межах залишатися в межах монархії, яка єдина могла захистити їх від вимог національних меншин та тиску з боку таких великих держав, як

об'єднана Німеччина і царська Росія.

Л. Кошут однозначно вважав: доля батьківщини знову опинилася під загрозою, тому продовжував закликати до боротьби з Австрією. Він не хотів примиритися з тим фактом, що укладення дуалістичної угоди стало останнім, заключним етапом демократичних перетворень, політичним компромісом верхів, а великі європейські держави мало цікавилися долею угорського та інших народів монархії. Після 1867 р. угорське питання взагалі зникло з порядку денного європейської політики, бо великі держави і надалі вважали Австрію стабілізуючою силою у Центральній і Південно-Східній Європі. Розпад імперії, притому насильницьким шляхом, завоювання самостійності її народами не відповідали їхнім інтересам [Мандрик, 1997, с. 171].

Ф. Деяк не відповів на відкритий лист Л. Кошута, оскільки він, на його погляд, мав не особистий, а публічний посил. «Коли б лист мав дружній характер, – писав Ф. Деяк, – а Л. Кошут написав його тільки з тією метою, щоб викласти свою позицію, переконати мене у своїй правоті і нереальності моїх поглядів..., тоді повага до нього і пам'ять про нашу колишню дружбу дали б привід для написання листа-відповіді, бо доброзичлива критика завжди заслуговує на увагу, навіть, якщо вона і необгрунтована» [Danyi, 1941, old. 85].

Гострий виступ Л. Кошута проти дій Ф. Деяка став поворотним моментом і в настроях австрійської громадськості, яка після цього реально відчула загрозу для існування імперії, тому схилилася до угоди. На це не розраховував і сам Л. Кошут. Д. Ондраші з цього приводу заявив: «Бажано, щоб абсурдні, дурні листи Л. Кошута широко розповсюджувалися» [Wertheimer, 1910, old. 360]. Подібної ж думки дотримувався і Франц Йосиф, який, зважаючи на австрійський опір, у розмові з М. Лоняї підкреслив, що лист Л. Кошута з'явився у найбільш слушний момент [Deák Ferencz beszédei, 1897, old. 98].

Останню спробу зірвати процес угоди з Габсбургами прибічники Л. Кошута здійснили 4 червня 1867 р., коли ініціювали зупинення колонізаційної процедури, оскільки ані державний суверенітет, ані самостійна незалежна конституція, на їхню думку, не відновлені, оскільки у листі про зречення від трону попередній король Фердинанд навіть не згадував Угорщину. Таку пропозицію, як і всі попередні, парламентська більшість відхилила. У

боротьбі проти укладеної угоди прибічники повної незалежності використали не лише парламент, але й інші легальні засоби. З квітня 1867 р. з'явилася щоденна газета «Модьор Уйшаг», редактором якої став Ласло Бесермені. Орган опозиції швидко й сміливо реагував на різноманітні події, й газета здобула популярності у читачів, мала дві тисячі передплатників [Galambos, 1995, old. 199].

Висновки. Перші наслідки угоди – призначення відповідального угорського уряду, введення конституційних форм правління, проголошення свободи преси і зборів привели до пожвавлення суспільного життя. Відбувається поляризація політичних сил, виникають нові політичні партії, зароджуються різні соціальні рухи, масовий характер прийняла організація різноманітних гуртків та союзів. Невдовзі, однак, стало очевидним, що значна частина угорської громадськості і надалі вважає Л. Кошута своїм національним лідером. Пам'ять про визвольну війну 1848 – 1849 рр. була ще надто живою у середовищі простого народу.

Сам Л. Кошут до кінця свого тривалого життя так і не примирився з дуалістичною системою, був переконаний, що Угорщина позбавлена можливості впливати на прийняття найважливіших рішень внутрішнього та зовнішнього життя. Все ж слід підкреслити, що при цьому він перебільшував рівень залежності Угорщини, бо її правлячі кола одержали самостійність не тільки у питаннях внутрішньої політики, але впливали і на формування зовнішньополітичного курсу всієї монархії.

Не відповідали дійсності твердження, що у народній пам'яті імена Лайоша Кошута і Ференца Деяка стояли поряд. Правдою є те, що дії Ф. Деяка також не викликали масового осуду, тим більше прокляття. Після появи його головного дітища – дуалістичної угоди, настала така бажана політична стабільність, економічне зростання, запанували конституційні засади державного управління. Зріс його авторитет серед громадськості, але народної любові не було. Інга справа – Л. Кошут, який мав ще й ореол мученика, вигнання.

На одній з центральних ліній будапештського метро знаходиться станція і площа імені Ф. Деяка, а наступна – зустрічає пасажирів під іменем Л. Кошута. Так плин часу, складні історичні перипетії ХХ ст. знову зблизили ці дві визначні постаті угорської дійсності ХІХ ст.

Список використаних джерел

- A kiegyenlítés okmánytáras története*, 1867. Első füzet, Pest: Lauffer Vilmos, 354 old.
 Danyi, K., 1941. *Kossuth és Deák-párt hírlapi vitája 1867-ben*, Kolozsvár, 85 old.
Deák Ferencz beszédei, 1897. IV kötet: 1866 – 1867, Szerkesztő Kónyi Manó, Bp.: Franklin-Társulat, 548 old.
Deák Ferencz munkáiból, 1906. II kötet. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Wlassics Gyula, Budapest: Franklin-Társulat, 358 old.
 Diószegi, István, 1970. A Deák-párt és a német egység, *Századok*, № 2.
 Galambos, Sándor, 1995. A kiegyezés ellenes (Böszörményi László harca eszményeiért), *Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv*, XI. Nyiragyháza, old. 195–203.
 Galántai, József, 1985. *A Habsburg-monarchia alkonya*, Bp.: Akadémiai Kiadó, 383 old.
 Gonda, Imre, 1960. Bismarck és az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés, *Értekezések a történeti tudományok köréből*, Bp.: Akadémiai Kiadó, Új sorozat (16), 169 old.
 Kosáry, Domokos, 2001. *Újjáépítés és polgárosodás, 1711 – 1867*, Bp.: Holnap Kiadó, 368 old.
 Kossuth, Lajos, 1882. *Emlékeim az emigrációból*, III kötet, Bp.: Athenaeum, 740 old.
Kossuth Lajos iratai, 1895. V kötet, Szerk. Helfy Ignác, Budapest: Athenaeum, 500 old.

- Kossuth Lajos iratai*, 1900. VIII kötet, Bp.: Athenaeum, 550 old.
 Kossuth Lajos válogatott munkái, év nélkül. Összegyűjtötte Kossuth Ferencz, Budapest: Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedés, 424 old.
 Kovács, Endre, 1977. *Szemben a történelemmel*, Bp.: Magvető, 554 old.
 Lukács, Lajos, 1984. *Magyar politikai emigráció, 1849 – 1867*, Bp.: Kossuth könyvkiadó, 378 old.
Magyarország története, 1975. IV kötet, Bp.: Tankönyvkiadó, 663 old.
Magyarország története a 19 században, 2006. Szöveggyűjtemény, Bp.: Orizis kiadó, 902 old.
 Országos Levéltár (OL, Budapest), BM Elnöki Iratok, K-148-1878, 265 old.
 Pesti Napló, 1866. június, 27.
 Schlett, István, 1987. *Eötvös József*, Budapest: Gondolat, 297 old.
 Somogyi, Éva, 1981. *Abszolutizmus és kiegyezés, 1849 – 1867*, Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 224 old.
 Wertheimer, Ede, 1910. *Gróf Andrássy Gyula élete és kora*, I kötet, Bp.: Akadémiai kiadása, 782 old.
 Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ), ф. Канцелярия МИД, оп. 469 (1866), д. 218, л. 330.
 АВПРИ, ф. Канцелярия МИД, оп. 469 (1866), д. 220, л. 40.
 Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. 4, оп. 12, спр. 1122.
 Мандрик, І. О., 1997. *Проблеми відновлення державності Угорщини на першому етапі дуалізму (1867 – 1890 роки)*, Ужгород: Патент, 199 с.

References

- A kiegyenlítés okmánytáras története*, 1867. Első füzet, Pest: Lauffer Vilmos, 354 old. (in Hungarian).
 Danyi, K., 1941. *Kossuth és Deák-párt hírlapi vitája 1867-ben*, Kolozsvár, 85 old. (in Hungarian).
Deák Ferencz beszédei, 1897. IV kötet: 1866 – 1867, Szerkesztí Kónyi Manó, Bp.: Franklin-Társulat, 548 old. (in Hungarian).
Deák Ferencz munkáiból, 1906. II kötet. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Wlassics Gyula, Budapest: Franklin-Társulat, 358 old. (in Hungarian).
 Diószegi, István, 1970. A Deák-párt és a német egység, *Századok*, № 2 (in Hungarian).
 Galambos, Sándor, 1995. A kiegyezés ellenes (Böszörményi László harca eszményeiért), *Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv*, XI. Nyiragyháza, old. 195–203. (in Hungarian).
 Galántai, József, 1985. *A Habsburg-monarchia alkonya*, Bp.: Akadémiai Kiadó, 383 old. (in Hungarian).
 Gonda, Imre, 1960. Bismarck és az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés, *Értekezések a történeti tudományok köréből*, Bp.: Akadémiai Kiadó, Új sorozat (16), 169 old. (in Hungarian).
 Kosáry, Domokos, 2001. *Újjáépítés és polgárosodás, 1711 – 1867*, Bp.: Holnap Kiadó, 368 old. (in Hungarian).
 Kossuth, Lajos, 1882. *Emlékeim az emigrációból*, III kötet, Bp.: Athenaeum, 740 old. (in Hungarian).
Kossuth Lajos iratai, 1895. V kötet, Szerk. Helfy Ignác, Budapest: Athenaeum, 500 old. (in Hungarian).
Kossuth Lajos iratai, 1900. VIII kötet, Bp.: Athenaeum, 550 old. (in Hungarian).
 Kossuth Lajos válogatott munkái, év nélkül. Összegyűjtötte Kossuth Ferencz, Budapest: Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedés, 424 old. (in Hungarian).
 Kovács, Endre, 1977. *Szemben a történelemmel*, Bp.: Magvető, 554 old. (in Hungarian).
 Lukács, Lajos, 1984. *Magyar politikai emigráció, 1849 – 1867*, Bp.: Kossuth könyvkiadó, 378 old. (in Hungarian).
Magyarország története, 1975. IV kötet, Bp.: Tankönyvkiadó, 663 old. (in Hungarian).
Magyarország története a 19 században, 2006. Szöveggyűjtemény, Bp.: Orizis kiadó, 902 old. (in Hungarian).
 Országos Levéltár (OL, Budapest), BM Elnöki Iratok, K-148-1878, 265 old. (in Hungarian).
 Pesti Napló. 1866. június, 27. (in Hungarian).
 Schlett, István, 1987. *Eötvös József*, Budapest: Gondolat, 297 old. (in Hungarian).
 Somogyi, Éva, 1981. *Abszolutizmus és kiegyezés, 1849 – 1867*, Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 224 old. (in Hungarian).
 Wertheimer, Ede, 1910. *Gróf Andrássy Gyula élete és kora*, I kötet, Bp.: Akadémiai kiadása, 782 old. (in Hungarian).
 Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ), фонд Канцелярия МИД, [Archive of Foreign Policy of the Russian Empire, Office of the Ministry of Foreign Affairs], op. 469 (1866), d. 218, l. 330. (in Russian).
 АВПРИ, ф. Канцелярия МИД, оп. 469 (1866), д. 220, л. 40. (in Russian).
 Derzhavnyy arkhiv Zakarpats'koyi oblasti (DAZO), f. 4, op. 12, spr. 1122. (in Ukrainian).
 Mandryk, I. O., 1997. *Problemy vidnovlennya derzhavnosti Uhorshchyny na pershomu etapi dualizmu (1867 – 1890 roky)* [Problems of restoration of Hungarian statehood at the first stage of dualism (1867 – 1890)], Uzhhorod: Patent, 199 s. (in Ukrainian).

Ivan Mandryk

Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of History and Social Sciences of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II, Berehovo

THE CONTROVERSY OF VIEWS ON THE FUTURE OF HUNGARY BETWEEN FERENC DEÁK AND LAJOS KOSSUTH DURING THE ADOPTION OF THE DUALISTIC AGREEMENT (1865 – 1867)

Every nation is proud of its national leaders, preserves the memory on them. The Hungarians are no exception, and they gave birth to one of their best sons, who led the national liberation war of 1848 – 1849 and greatly contributed to the birth of their nation. The name of this Hungarian is Lajos Kossuth. Being under the rule of the Habsburg dynasty for a long time, the Hungarian people, who had significant traditions of statesmanship since the Middle Ages, found themselves under the threat of assimilation. Only the ascetic activity of such national leaders as I Szecheny, S. Petőfi, L. Kossuth, F. Deák and others saved Hungarians from such participation. Their activity was most clearly manifested during the revolution and the national liberation war of 1848 – 1849. However, even after the defeat, the

leaders had to work on solving the national problems of Hungary and its peoples. In the 60s of the XIX century the views on the political future of former like-minded people diverged diametrically. This applies to the entire spectrum of activities of Ferenc Deák and Lajos Kossuth. The latter, throughout his long life (1802 – 1894), while living in exile, continued to call on all Hungarians to realize the main goal – the restoration of their own independent state, completely separated from the Austrian Empire. The opposite position was taken by the leader of the constitutionalists, the head of the liberal party, F. Deák. Taking into account all internal and external circumstances, he and his numerous like-minded people chose the path of compromise with the dynasty and Austria and advocated the restoration of Hungary's constitutional rights through purely peaceful means. The political differences between the two national leaders were most clearly manifested during the preparation and conclusion of the dualistic Austro-Hungarian agreement, which determined the state system not only of historical Hungary but also of the entire Habsburg Empire for the next half-century. Among active politicians, it was L. Kossuth who understood the final tragedy of such a compromise choice by the Hungarians, which could bring temporary tactical results but could not ensure strategic national interests.

Keywords: Hungary, independence, Lajos Kossuth, Ferenc Deák, dualism, nation, real politics, historical traditions, constitutional rights.